

Lucrare distinsă cu Premiul „Pulitzer”

Aleasă cea mai bună carte a anului 2003 de:

New York Times

Chicago Tribune

Los Angeles Times

Washington Post

The Economist

Toronto Globe and Mail

WILLIAM TAUBMAN este profesor Bertrand Snell de științe politice la Colegiul Amherst. A scris și alte cărți despre Uniunea Sovietică, printre care *Stalin's American Policy* și *Moscow Spring*.

William Taubman

HRUȘCIOV OMUL ȘI EPOCA SA

Traducere din limba engleză
de *Dan Criste*

Cuprins

<i>Notă privind denumirile rusești și ucrainene</i>	11
<i>Prefață</i>	13
<i>Introducere</i>	19
1 • Căderea: octombrie 1964	25
2 • Fiul Kalinovkăi: 1894-1908	41
3 • Lucrător în metalurgie: 1908-1917	54
4 • A fi sau a nu fi aparatcic: 1918-1929	69
5 • Preferatul lui Stalin: 1929-1937	98
6 • Guvernator al lui Stalin: 1938-1941	144
7 • Hrușciiov în război: 1941-1944	179
8 • Din nou guvernator în Ucraina: 1944-1949	213
9 • Urmașul nelegitim: 1949-1953	244
10 • Aproape triumfător: 1953-1955	274
11 • De la cuvântarea secretă la Revoluția Ungară: 1956	312
12 • Ghearele victoriei: 1956-1957	345
13 • Relațiile cu exteriorul: 1917-1957	373
14 • Singur în frunte: 1957-1960	413
15 • Criza berlineză și călătoria în America: 1958-1959	451
16 • De la U-2 la pantoful de la ONU: aprilie-septembrie 1960	503
17 • Hrușciiov și Kennedy: 1960-1961	545

18 • „Societatea comunistă va fi aproape edificată până în 1980”: 1961-1962	575
19 • Panaceul cubanez: 1962	599
20 • Lucrurile se lămuresc: 1962-1964	653
21 • După cădere: 1964-1971	699

<i>Epilog</i>	727
<i>Abrevieri</i>	733
<i>Note</i>	735
<i>Bibliografie</i>	882
<i>Glosar</i>	915
<i>Mulțumiri</i>	917
<i>Index</i>	919

Notă privind denumirile rusești și ucrainene

Numele rusești și ucrainene apar scrise în două feluri. În textul propriu-zis și când se face referire la materiale apărute în limba rusă, ele sunt transliterate conform regulilor specifice limbii române. Când sunt citate lucrări apărute în limba engleză, chiar dacă este vorba despre traduceri din limba rusă, numele sunt transliterate așa cum apar ele în traducere. Așa, de exemplu, numele lui Oleg Troianovski, unul dintre consilierii lui Hrușciiov, apare ca atare în text și în trimiterile la memoriile sale publicate în limba rusă, dar este transliterat Troyanovsky când se face referire la materiale ale acestuia publicate în limba engleză.

Aproape în toată perioada la care face referire lucrarea de față, Ucraina a fost parte a Imperiului Rus și, mai târziu, a Uniunii Sovietice. Pe atunci, în discursul oficial și, adesea, în cel neoficial, se folosea versiunea rusească a numelor ucrainene de persoane și locuri. Din această cauză și pentru a nu-i deruta pe cititori, am folosit versiunea rusească. Totuși, în cazul cărților și articolelor publicate, precum și al interviurilor realizate când Ucraina era un stat independent, s-au folosit denumirile ucrainene ale locurilor. În index, personalitățile publice ucrainene sunt identificate și prin versiunea rusească, și prin cea ucraineană a numelor lor.

Căderea: octombrie 1964

LA JUMĂTATEA DRUMULUI dintre Gagra și Suhumi, în regiunea abhază a Georgiei, o fâșie de pământ deosebit de pitorească se avântă în Marea Neagră. Pe un promontoriu de la capul Pițunda care se ridică la circa 100 de metri deasupra nivelului mării, având în spate înalții munți ai Caucazului, se află o pădure cu arbori care au înfățișarea pinului galben, dar ale căror ace seamănă mai mult cu cele ale cedrului. După un zid tencuit și o masivă poartă de fier, în mijlocul unor terenuri spațioase, bine întreținute, se găsesc trei vile luxoase, legate între ele prin poteci care șerpuiesc printre pomi, dintre care una, o promenadă de scânduri lată de un metru, se întinde pe aproape un kilometru de-a lungul unui zid scund, ce mărginește țărmlul pietros. În toamna lui 1964, pe traseul promenadei erau răspândite câteva pavilioane acoperite cu pânză alb-albastră. Unul dintre ele era rezervat musafirilor cărora le plăcea să doarmă în apropierea apei; celelalte erau folosite ca vestiare. La câteva sute de metri de adăpost, pe malul mării, se afla o platformă cu fotolii din răchită, unde, sub o umbrelă mare, musafirii erau serviți adesea cu fructe proaspete.¹

Vilele au fost construite la începutul anilor 1950 din ordinul lui Hrușciov.² Una i-a fost repartizată lui și familiei sale; celelalte două erau ocupate pe baza „timpilor partajați”, cum se proceda în perioada sovietică, de alți lideri ai regimului. Vila lui Hrușciov era o clădire mare, albă, tencuită, cu două niveluri, la parter cu camere bine aerisite, care dădeau spre mare, cu draperii albe și mobilă cu gust, făcută din ceea ce părea a fi lemn de tec albit. La etaj, se întindea pe toată lungimea casei un balcon. Casa avea ca anexe o mică sală de sport, cu fileu de badminton și alte aparate de gimnastică, o piscină imensă ai cărei pereți de sticlă se puteau trage pentru a vedea nestingherit marea și o verandă mare, aflată la o aruncătură de băț de țărml. Din verandă se ajungea prin niște uși franțuzești într-un cabinet destul de mic, cu pereți căptușiți cu lambriuri de mahon, o canapea curbată și câteva fotolii îmbrăcate în piele aranjate cu gust în mijlocul unui covor oriental, iar în colț, un birou mare de mahon, încărcat cu telefoane. Unul dintre aceste telefoane, un aparat special, de înaltă frecvență, controlat de KGB, făcea

legătura cu birourile partidului și ale guvernului din toată țara (precum și cu domiciliile și reședințele de vacanță ale celor care le conduceau). Existau linii interioare în dormitorul și biroul lui Hrușciiov de la etaj, în birourile consilierilor de la vilă și lângă piscină. În seara zilei de 12 octombrie 1964, sună telefonul de înaltă frecvență.

În acea toamnă, Hrușciiov părea a fi în culmea puterii sale. De fapt, era în pragul dezastrului. La trei ani după ce fusese adoptat un nou program al partidului care promitea înfăptuirea unei societăți comuniste îmbelșugate până în 1980, penuria de alimente se răspândise în toată țara. Oficialitățile partidului erau afectate de pierderea privilegiilor și de nesiguranța posturilor pe care el li le menise. În cazul armatei, reducerea drastică a efectivelor și a arsenalului de arme convenționale a fost picătura care a umplut paharul. Intelectualitatea liberală își pierduse încrederea, iar muncitorii și țărani se întorseseră și ei împotriva lui.

Aflat în fața acestei situații sumbre, Hrușciiov vorbise vag despre retragere, dar nu se putea hotărî să treacă la faptă. În schimb, clocea alte planuri de reformă. Unele idei – cum ar fi o nouă constituție care să limiteze durata mandatului liderilor sovietici (bineînțeles, cu excepția câtorva considerați indispensabili, ca el) și care să prevadă, eventual, posibilitatea acceptării mai multor candidaturi la alegerile legislative – veneau prea devreme. Altele făceau ca înclinația sa pentru reorganizare să ia forme considerate de colegii săi exagerări caraghioase. Ultima lui idee inteligentă de stimulare a agriculturii sovietice a fost aceea de a crea, la Moscova, nouă agenții centralizate, care să răspundă fiecare de o anumită cultură la scară națională. În limbajul sovietic de lemn, fiecare „administrație principală” avea să primească o abreviere precum *Glavzerno* (administrația pentru cereale), *Glavmiaso* (cea pentru carne), *Glavsahar* (cea pentru zahăr) etc. Pe lângă faptul de a fi anticipat că această ultimă idee va da greș, lăsându-i pe ei să repare situația, colegii săi de la Kremlin glumeau gândindu-se la ce birocrat întunecat la minte va avea cinstea de a conduce administrația pentru găște sau cea pentru oi.³

În vara lui 1964, Hrușciiov avea mare nevoie de un concediu. În schimb, a făcut o deplasare agitată de două săptămâni și jumătate în Egipt în care n-a realizat mare lucru, o călătorie de trei săptămâni în Peninsula Scandinavă dedicată în mare parte agreementului, un tur al centurii agricole sovietice care i-a dat puține motive de satisfacție și o vizită la centrul de testare a rachetelor de la Tiuratam (devenit ulterior Baikonur), în Kazahstan, în compania unor generali care nu-l

mai puteau suferi pe comandantul lor suprem. Abia la începutul lui octombrie și-a permis să-și ia concediu.

Lui Hrușciiov îi plăcea să le spună musafirilor că vine la Pițunda să reflecteze și să se odihnească în același timp. „Sunt lucruri care pot fi făcute cum trebuie doar dacă îți acorzi răgazul necesar”, îi spunea el lui Norman Cousins, redactor-șef la o revistă americană, în aprilie 1963. „Găina trebuie să stea liniștită câțeva vreme dacă urmează să ouă. Dacă eu clocesc ceva, trebuie să-mi iau răgazul de a o face cum trebuie.”⁴

De cele mai multe ori, Hrușciiov nu avusese răgazul de a face lucrurile cum trebuie. În loc să le analizeze bine, rareori putea sta liniștit, chiar și în vacanță. Prefera să viziteze cooperative agricole sau sanatorii învecinate, umplându-și timpul cu întâlniri cu oficialități sovietice sau lideri și musafiri din străinătate. În octombrie 1964, el chiar se concentra asupra muncii sale, ocupându-se de telegramele primite de la ambasade și serviciile de informații și plănuiind pentru noiembrie o plenară a Comitetului Central la care îi amenințase pe colegii de la Kremlin că s-ar putea să-i înlocuiască pe unii dintre ei cu lideri mai energici și mai eficienți.⁵ Între reprizele de lucru, făcea lungi plimbări pe malul mării de câteva ori pe zi.

Telefonul de înaltă frecvență sună pe 12 octombrie, chiar în timpul plimbării sale de seară, pe care o făcea în compania lui Anastas Mikoian, comunistul armean care se afla la Kremlin încă de pe vremea lui Lenin, iar acum era principalul aliat al lui Hrușciiov din Prezidiul partidului. Cei doi se aflau la jumătatea promenadei de scânduri, urmați îndeaproape de o gardă de corp, când un alt ofițer de securitate veni spre ei în fugă. De la Moscova suna Leonid Brejnev, numărul doi de la Kremlin. După ce s-au întors la vilă, Hrușciiov și Mikoian au intrat în cabinet, unde Hrușciiov a ridicat receptorul. Potrivit celor spuse de Brejnev, Prezidiul voia să organizeze o întrunire specială în ziua următoare, în capitală.

– De ce? voi să știe Hrușciiov. În ce problemă?

– În chestiuni de agricultură și alte câteva, explică Brejnev.

– Rezolvați-le fără mine! ordonă scurt Hrușciiov.

– Nu putem fără dumneavoastră, răspunse Brejnev. Membrii s-au strâns deja. Vă cerem să veniți.

– Sunt în concediu. Ce poate fi atât de urgent? Mă voi întoarce peste două săptămâni și vom discuta atunci. După o pauză, Hrușciiov continuă: Nu înțeleg nimic. Ce înseamnă că v-ați adunat cu toții? Vom discuta pe probleme agricole la plenara din noiembrie. O să fie vreme destulă să discutăm despre toate!

Brejnev insista. În cele din urmă, Hrușcirov a acceptat să se întoarcă la Moscova a doua zi dacă putea fi pregătit imediat un avion. După ce-i spuse unui agent de securitate să ia legătura cu pilotul său personal și altor consilieri să mute prânzul oficial de a doua zi cu ministrul-secretar de stat francez Gaston Palevski, Hrușcirov și Mikoian și-au reluat plimbarea pe malul mării.

Au mers fără să spună nimic până când Hrușcirov vorbi.

– Știi, Anastas, eu cred că n-au nicio problemă agricolă urgentă. Chemarea are legătură cu ceea ce ne spunea Serghei.⁶

SERGHEI, FIUL lui Hrușcirov, lucra ca inginer de sisteme de control pentru proiectantul sovietic de rachete Vladimir Celomei. Serghei îi spusese tatălui său și lui Mikoian că colegii lor din Prezidiu conspirau împotriva lui Hrușcirov.

Serghei a aflat de complot în septembrie 1964 de la șeful gărzilor de corp ale lui Nikolai Ignatov, înaltă oficialitate a partidului și personaj principal al conspirației. Încercând să tragă un semnal de alarmă, omul sunase la reședința lui Hrușcirov, ajunsese la Serghei când tatăl lui era plecat la centrul de testare din Kazahstan și apoi povestise tot ce știa despre conspirație când cei doi se întâlniră în secret într-o pădure de la marginea Moscovei.

Mai devreme în acea vară, Rada, fiica lui Hrușcirov, măritată cu Aleksei Adjubei, membru al Comitetului Central și redactor-șef al organului guvernamental de presă *Izvestia*, a primit un telefon de la o femeie care avea „informații importante”. Când Rada a refuzat să se întâlnească cu ea, femeia a lăsat să-i scape faptul că are știință despre un complot de înlăturare a lui Hrușcirov. Rada i-a spus să-i informeze pe cei din KGB, însă femeia a obiectat: „Cum să le spun când chiar șeful KGB este prezent la întâlniri? De aceea voiam să vorbesc cu dumneavoastră.”

Din cauză că șeful KGB, Vladimir Semiceastnii, era prieten cu soțul Radei, ea n-a luat în serios această informație. Hrușcirov își învățase toți copiii să „nu-și bage nasul” în politică. Așa că Rada o rugă politicos pe femeie să n-o mai sune.

O altă informație confidențială i-a parvenit Radei de la fostul responsabil economic al Comitetului Central. De data aceasta, ea s-a consultat cu un prieten de familie în care avea încredere, iar acesta a considerat că informatorul era din fire prea bănuitor. Așa că Rada a ignorat din nou avertismentul.

Un al treilea semnal a venit din Georgia Sovietică, unde fratele locțiitorului lui Adjubei, Melor Sturua, funcționar de rang înalt al partidului, a dedus ce se-ntâmpla dintr-o aluzie făcută de Vasili

Mjavanadze, liderul organizației de partid din Georgia. Devi Sturua i-a spus povestea sa lui Adjubei, însă acesta nu l-a informat niciodată pe Hrușcirov.⁷

Lui Serghei i-a luat o săptămână să-i spună tatălui său după ce acesta s-a întors la Moscova din Kazahstan; el a încălcat interdicția impusă membrilor familiei într-o dimineață de duminică, în timpul unei plimbări la reședința de vacanță a lui Hrușcirov de pe malul râului Moscova. Nelăsând să se vadă nicio emoție, Hrușcirov ascultă în tăcere și apoi spuse: „Ai făcut ce trebuie.” Îi ceru lui Serghei să repete numele membrilor Prezidiului implicați în așa-zisul complot, se gândi o clipă, apoi rosti anevoie: „Nu, este incredibil. Brejnev, [Nikolai] Podgornii, [Aleksandr] Șelepîn – sunt indivizi complet diferiți. Nu se poate. Ignatov – se poate. Este foarte nemulțumit și, oricum, nu-i un om de treabă. Dar ce poate avea în comun cu ceilalți?”

Întorcându-se la *dacea*, Hrușcirov îl avertiză pe Serghei să nu mai spună nimănui despre întâlnirea lui cu garda de corp a lui Ignatov. Însă chiar a doua zi, la serviciu, Hrușcirov însuși îl preveni pe unul dintre complotiști. „Este evident că ceea ce mi-ai spus n-are niciun sens”, îi zise el fiului său în aceeași seară. „Plecăm de la Consiliul de Miniștri împreună cu Mikoian și Podgornii, iar eu am rezumat povestea ta în două vorbe. Podgornii a râs pur și simplu de mine. «Cum poți să crezi așa ceva, Nikita Sergeevici?» Chiar așa s-a exprimat.”⁸

Serghei a găsit „ciudată, ilogică și inexplicabilă” purtarea tatălui său. Ce obținuse spunându-i lui Podgornii? „Se aștepta să provoace o mărturisire? Se mai făcuse vinovat din când în când de naivitate și în trecut, dar niciodată într-o situație ca asta.”⁹

„Ciudată, ilogică și inexplicabilă” sunt cuvinte blânde. Cei care plănuiau să-l înlăture pe Hrușcirov trăiau deopotrivă cu frică și speranță. Brejnev însuși era deosebit de temător. La centrul de testare din Kazahstan, el s-a înjosit înaintea lui Hrușcirov alergând după pălăria de fetru a șefului când i-a luat-o vântul, luând-o înaintea altcuiva mai tânăr și scuturând-o cu grijă de mizerie și praf înainte de a o pune înapoi pe capul lui Hrușcirov.¹⁰ În septembrie, nu o dată, Brejnev l-a sunat pe șeful KGB, Semiceastnii, care era în concediu în sud, spunându-i să se pregătească să inițieze lovitura, pentru a-i telefona din nou aproape imediat și a anula ordinul dinainte.¹¹ Într-o dimineață de la începutul lui octombrie, Brejnev i-a cerut secretarului de partid de la Moscova, Nikolai Egorîcev, să treacă, în drum spre serviciu, pe la reședința sa din Kutuzovski Prospekt. Palid și tremurând, Brejnev îl conduse într-o încăpere mai retrasă.

– Kolea, bâigui Brejnev, Hrușcirov știe tot. Totul e pierdut. O să ne împuște pe toți.

Brejnev vorbea fonfăit și aproape că „izbucni în lacrimi”. Egorîcev încercă să-l liniștească, însă Brejnev refuză să se potolească.

– Nu-l cunoști pe Hrușcirov, nu-l cunoști pe Hrușcirov, repeta el întruna.¹²

Se pare că nici Brejnev nu-l cunoștea. Căci, chiar după ce fusese informat despre complot, Hrușcirov n-a făcut nimic ca să se împotrivească. La scurt timp după ce a ajuns la Pițunda, a sosit în vizită unul dintre complotiști, secretarul de partid al provinciei Kransnodar, Gheorghî Vorobiov. Hrușcirov l-a întrebat pe Vorobiov în legătură cu presupusele discuții avute de el cu Ignatov. Vorobiov le-a negat, iar Hrușcirov a lăsat-o baltă.

„Se dovedește că nu s-a întâmplat nimic de felul acesta”, îi spuse Hrușcirov lui Serghei, care sosi la Pițunda la scurt timp după aceea. „[Vorobiov] ne-a asigurat că informațiile primite de la omul acela – i-am uitat numele – erau pură fantezie. El „[Vorobiov] și-a petrecut toată ziua aici. A adus doi curcani cadou, arată frumos. Treci pe la bucătărie și te uită.”¹³

Hrușcirov nu era atât de uituc pe cât părea. După câteva zile, i-a telefonat lui Dmitri Polianski, membru al Prezidiului, vrând să știe ce se-ntâmplă la Moscova când el nu este acolo și amenințând că se va întoarce personal ca să afle. La răspunsul lui Polianski că membrii Prezidiului vor fi încântați să-l vadă, Hrușcirov a replicat plin de sarcasm: „Așa deci, veți fi mulțumiți?” Acest lucru nu făcu însă decât să-i grăbească pe complotiști.¹⁴

Brejnev și compania se temeau că purtarea capricioasă a lui Hrușcirov putea fi un șiretlic și că, de fapt, el nu se va mai întoarce la Moscova. Toată seara zilei de 12 octombrie, Brejnev l-a sunat din când în când pe Semiceastnîi ca să afle informații noi. Abia spre miezul nopții, Semiceastnîi l-a asigurat că avionul lui Hrușcirov era pregătit.¹⁵ Chiar și atunci s-a temut de o surpriză neplăcută. În definitiv, remarca ulterior Semiceastnîi, bătrânul „îi zdrobise pe de-alde Malenkov și Molotov – pe toți. E o vorbă care spune că natura și mama lui i-au dat tot ce-i trebuia: o voință fermă, istețime și capacitatea de a gândi repede și temeinic. Când m-am dus să-l informez, a trebuit să fiu pregătit pentru orice. Cu Leonia [Brejnev] puteam s-o fac cu ochii închiși. Nu trebuia decât să spun vreo două glume și gata”.¹⁶

Cu toate acestea, în aceeași seară, la Pițunda, la o oră după ce a sunat Brejnev, Serghei l-a găsit pe tatăl său stând singur în sufrageria

vilei, bând încet apă minerală și arătând „obosit și tulburat”. Înainte ca fiul său să poată spune ceva, Hrușcirov rosti scurt: „Nu mă bate la cap!” și o porni încet spre dormitor. „Noapte bună”, mormăi el fără să se întoarcă.¹⁷

Dimineața următoare începu luminoasă și caldă, cu soarele răzbătând printr-o ceață subțire și grădinile dintre casă și mare abundând de flori. După micul dejun, Hrușcirov stătu de vorbă în verandă despre programul zilei și citi de la cap la coadă telegramele cele mai urgente care sosiseră peste noapte. Imediat, delegația franceză condusă de ministrul secretar de stat Palevski apăru pe lungă, șerpuită stradă privată care ducea până la ușa din față. Hrușcirov se ridică încet, își puse jacheta și se duse să-i întâmpine. De obicei, unor astfel de musafiri le făcea cunoștință cu membrii familiei sale înainte de a trece la treabă; de data aceasta, nici măcar nu-l privi pe Serghei. Adeseori, vizitatorii ajungeau să stea câteva ore; de această dată, au plecat după 30 de minute.

În timpul prânzului frugal care a urmat – ciorbă de legume și biban fiert – Hrușcirov și Mikoian au mâncat în liniște. Apoi, sosi momentul să plece. Ca de obicei, femeia care avea grijă de casă îi dădu lui Hrușcirov, la despărțire, un buchet de flori tomnatice. Hrușcirov tocmai se așezase pe locul din față al uriașei sale limuzine ZIL când un general pieptos, comandantul Comisariatului Militar Transcaucazian, veni în fugă la mașină. Cum conducătorii partidului și statului din Georgia erau la Moscova ca să participe la plănuita lovitură, generalul respectiv fusese desemnat să-l însoțească la aeroport pe oaspetele de onoare al republicii. Era datoria lui să se asigure că Hrușcirov va ajunge acolo la timp pentru a fi răsturnat de la putere.

La aeroportul Adler, pilotul personal al lui Hrușcirov, generalul Nikolai Țibin, care-și transportase în siguranță șeful cu avionul pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial și prin toată lumea ca lider sovietic, aștepta lângă avion. Hrușcirov și Mikoian intrară în cabina din spate, unde scaunele pasagerilor fuseseră înlocuite cu o canapea, două fotolii confortabile și o masă. Acesta era domeniul conducătorului; personalul călătorea în cabina din față. În avion însă, ca și în concediu, lui Hrușcirov nu-i plăcea să fie singur. Dacă nu era aplecat asupra unor hârtii, înconjurat de consilieri și stenografi, invita de obicei pe unii dintre ei doar ca să stea de vorbă. De data aceasta însă, în spate nu stăteau decât el și Mikoian. „Să fim lăsați în pace”, ordonă Hrușcirov țâfnos; când o stewardesă încercă să-i servească cu coniac armenesc, apă minerală și aperitive, și ea fu repede alungată.

La mijlocul lui octombrie, Moscova este adeseori cenușie, cu ploii reci, dar, în ziua de 13, soarele strălucea cu putere când avionul lui Hrușcirov ateriză lin la Vnukovo-2, aeroportul din sudul orașului, rezervat oficialităților, și rulă pe sol, îndreptându-se spre pavilionul guvernamental cu pereți de sticlă. În mod obișnuit, colegii liderului de la vârful partidului și statului erau aliniați, așteptând să-l întâmpine la întoarcerea acasă. Deși îi plăcea să fie întâmpinat, Hrușcirov mormăia de obicei nemulțumit că-și părăsiseră birourile, adăugând cu blândețe: „Credeti că nu știu pe unde s-o iau fără voi?” De data aceasta însă, pe pistă nu era nimeni, exceptând trei persoane care se apropiau de la distanță. Când scara fu adusă la ușa avionului, șeful KGB, Semiceastnîi, însoțit de șeful echivalentului sovietic al serviciilor secrete ale SUA și o oficialitate din cadrul Sovietului Suprem al URSS, se afla la baza ei.

Hrușcirov fu primul care coborî scările.

– Mă bucur că ați ajuns cu bine, Nikita Sergheevici, spuse Semiceastnîi, un bărbat cu fața rotundă, de 40 de ani, care-i datora lui Hrușcirov ascensiunea sa extraordinar de rapidă. Hrușcirov îl făcuse înalt funcționar al Ligii Tineretului Comunist Ucrainean la vârsta de douăzeci și doi de ani, în 1946; în 1961, pe când avea doar 37 de ani, Semiceastnîi preluase șefia poliției secrete sovietice. În vreme ce binefăcătorul lui era încă la Pițunda, Semiceastnîi îi dăduse papucii vechiului șef al gărzii de corp a lui Hrușcirov, iar în clipa în care Hrușcirov a ajuns la Kremlin, o nouă formație de agenți de pază preluă controlul la domiciliul și reședința de vacanță a acestuia de la Moscova.¹⁸

Să ne întoarcem însă la Vnukovo-2. Semiceastnîi dădu mâna cu Hrușcirov, dar îi ocoli privirea în acest timp.

– S-au strâns toți la Kremlin, spuse el. Vă așteaptă.¹⁹

– Să mergem, Anastas, mormăi Hrușcirov spre Mikoian. În pavilion nu era nimeni, cu excepția agenților de pază postați în cele patru colțuri. Afară, după ușa de pe partea opusă, aștepta solida limuzină ZIL-111 a lui Hrușcirov, iar în urma ei, alte câteva mașini negre: ZIL-ul lui Mikoian și limuzina Ceaika, ceva mai puțin impunătoare, a lui Semiceastnîi, câteva Volgi pentru membrii mai neînsemnați ai anturajului lui Hrușcirov, plus mașinile serviciului de pază.

Hrușcirov și Mikoian se urcară într-o mașină. Garda de corp trânti ușa din spate și sări pe locul din față. Cu Semiceastnîi venind în mașina sa după cea de protecție a lui Hrușcirov, procesiunea porni în viteză pe bulevardul cu opt benzi Leninski Prospekt spre centrul orașului, poliștii oprind pe parcurs circulația. După ce au trecut de

centura interioară, au făcut la stânga pe strada Dimitrov, au traversat râul Moscova și, urcând o pantă scurtă, au intrat direct în Kremlin prin poarta Borovițki.

SALA DE ȘEDINȚE a Prezidiului de la etajul întâi al vechii clădiri a senatului țarist era la două uși după biroul lui Hrușcirov. Pe 13 octombrie, când membrii întârziati au intrat în sală cu puțin înainte de ora 16, l-au găsit pe Hrușcirov în scaunul său obișnuit de președinte, la capătul unei mese lungi, dreptunghiulare, acoperite cu postav verde, iar pe ceilalți membri plini și membri supleanți ai Prezidiului și secretari ai Comitetului Central, așezați pe celelalte trei laturi. Cu câteva excepții, toți cei prezenți erau protejați ai lui Hrușcirov, promovați de el în funcții înalte și veterani ai trecutelor bătălii în care ei îl susținuseră împotriva dușmanilor săi. Și totuși niciunul dintre ei, cu excepția lui Mikoian, nu era pregătit să spună o vorbă în apărarea lui.

Bronzat, dar nu prea odihnit din cauză că-și întrerupsese concediul, Hrușcirov deschise ședința.²⁰ Cerându-i-se să explice de ce a fost convocată această ședință specială, voinicul și sprâncenatul Brejnev se lansă într-un necruțător rechizitoriu la adresa fostului său patron. Cu doi ani înainte, când Hrușcirov a împărțit partidul în două aripi, industrială și agrară, pentru a dirija mai bine economia, Brejnev condusesse corul lăudătorilor. Acum, acuza faptul că reforma lui Hrușcirov „contrazice învățătura lui Lenin” și „seamănă dezorganizare” atât în industrie, cât și în agricultură.

Brejnev continuă spunând că Hrușcirov se poartă „necuviincios” cu colegii. Își făcuse obiceiul de a „lua hotărâri la masa de prânz”, „ignoră părerile altora” și pare adesea buimăcit, practic „într-o stare de deprimare”. În toiul pregătirilor pentru apropiata plenară din noiembrie a Comitetului Central, el dispăruse în concediu, astfel încât colegii din Prezidiu „nu știu nimic despre ele”. Ca de obicei, Hrușcirov acționa „unilateral, ignorând Prezidiul”.

„Purtarea dumneavoastră”, îi spuse Brejnev șefului său, „este de neînțeles.” Iată de ce îl chemaseră colegii pe Hrușcirov de la Pițunda. Tema întrunirii nu era agricultura, spuse Brejnev, ci Hrușcirov însuși.

Hrușcirov începu să se apere, vorbind concis și greu. Servea de multă vreme partidul și poporul. Chiar și acum, răspunsese apelului neprevăzut al Prezidiului de a se întoarce la Moscova. Recunoștea că a făcut greșeli, dar considera că oamenii din jurul lui îi sunt prieteni.

– Aici nu aveți prieteni, strigă Ghennadi Voronov.

– De ce faceți asta? întrebă Hrușcirov, ridicând tonul. De ce?

– O clipă, strigă cineva. De data aceasta, dumneavoastră ne ascultați pe noi.

Piotr Șelest, scund, lat în umeri, complet chel, dar cu sprâncene groase, stufoase, începu pe un ton amabil. „Noi v-am respectat și am învățat multe de la dumneavoastră”, zise el, dar „ați devenit o altă persoană.” Hrușcirov transformase plenarele Comitetului Central în adunări de masă la care „nu poate vorbi nimeni deschis”. Angajamentul său de a depăși America la producția agricolă, luat în 1957 fără să se consulte cu colegii din Prezidiu, se transformase dintr-o dificultate într-un dezastru. Hrușcirov era „impvizibil, capricios și nestăpânit”.

Următorul la cuvânt fu îndesatul, ochelaristul Voronov. „A devenit cu neputință să se facă ceva în Prezidiu”, spuse el. „În locul cultului lui Stalin, avem cultul lui Hrușcirov.” Deși Voronov era specialistul în agricultură al Prezidiului, Hrușcirov monopoliza deciziile în domeniu, proclamând „adevăruri” (precum „castraveții trebuie păstrați în saramură”, „îngrășămintele sporesc producția” sau „albinele polenizează hrișca”) pe care „orice țăran le știe deja”. În ultimii trei ani și jumătate, Voronov nu fusese în stare să-și exprime părerea fără să „fie insultat și să se strige” la el. El declară: „Este vremea să-l pensionăm pe tovarășul Hrușcirov.”

Apoi veni rândul lui Aleksandr Șelepin. În vârstă de 46 de ani, chipeș și misterios, vădit ambițios, Șurik cel de Fier (cum îi ziceau prietenii) îi datora lui Hrușcirov spectaculoasa ascensiune din postura de lider al Ligii Tineretului Comunist în cea de înalt funcționar al Comitetului Central, apoi în cea de șef al KGB în 1959 și, în fine, de secretar al Comitetului Central. Era în mod evident o amenințare pe termen lung pentru Brejnev, dar cei doi lăsară deoparte bănuielile reciproce pentru a-l distruge pe fostul lor binefăcător. Șelepin l-a acuzat pe Hrușcirov că este „necioplit, demonic, infectat cu trufie nemăsurată”; el mai este „pripit, schimbător, înclinat spre intrigi”. „Mojicia” de care-l acuzase cândva Lenin pe Stalin „se aplică pe deplin dumneavoastră”. Hrușcirov devenise „bonapartist” în folosirea de „amenințări grosolane” și se înconjurase de „lingăi”. Într-un act de cras favoritism, el anulase datorii de milioane făcute de o cooperativă agricolă din satul natal, Kalinovka. Șelepin l-a acuzat că a adus URSS în pragul războiului în timpul crizei din Suez din 1956, de abordarea greșită a crizei berlineze și de „jonglerie cu soarta lumii” în Cuba.

Andrei Kirilenko a scos în evidență izolarea lui Hrușcirov. Devenise cu neputință să obții o audiență ori chiar să te consulți cu el

în probleme de serviciu. Hrușcirov nu-i mai telefonase lui Kirilenko de aproape trei ani! În schimb, el își petrecea timpul dojenindu-i aspru pe oameni, făcându-i „capete pătrate” și alungându-i cu vorbe de ocară precum „de ce nu vezi dumneata pe unde ți-e fundul?”.

Hrușcirov dădea vina pentru propriile greșeli pe liderii de partid din republicile sovietice, acuză șeful partidului din Bielorusia, Kirill Mazurov. Drept rezultat al cultului lui Hrușcirov, la adunările de partid nu exista o dezbatere autentică. Aceeași slugărnicie și lingușeală provocaseră discordie în mișcarea comunistă internațională.

Leonid Efremov, prim-adjunct al lui Hrușcirov pentru Republica Rusă, l-a acuzat că face politică externă „într-o manieră ad-hoc”, fie „la masa de prânz”, fie „în timp ce citește telegrame”.²¹ Din cauză că Mihail Suslov fusese numit secretar al Comitetului Central de către Stalin în 1947, acesta îi era mai puțin îndatorat lui Hrușcirov decât ceilalți. Înaltul, asceticul Suslov părea și era mai conservator (adică stalinist) decât impulsivul și explozivul Hrușcirov, și cu toate acestea cei doi fuseseră aliați în trecut. „Nikita Sergheevici”, spuse Suslov, „nici măcar nu înțelegeți cât de departe ați permis să se meargă cu toate acestea... Nu ascultați pe nimeni. Spuneți că oficialitățile partidului au stânjenit dezvoltarea agriculturii – când dumneavoastră ați stricat totul... Dați prea mult ascultare membrilor familiei dumneavoastră, mai ales lui Adjubei. Îi luați pe membrii familiei în străinătate cu dumneavoastră. În urma călătoriilor dumneavoastră în străinătate, ajungem să ne certăm cu prietenii noștri străini. Presa noastră este plină de «Hrușcirov asta, Hrușcirov aia» și sunt prea multe poze cu dumneavoastră. Trebuie să punem capăt acestor lucruri.”²²

Când șeful de sindicat Viktor Grișin s-a plâns că Hrușcirov nu i-a acordat o audiență de patru ani, era seară. Deși mai rămăseseră să ia cuvântul câțiva vorbitori, complotiștii se simțeau destul de încrezători ca să amâne pentru dimineața următoare, însă nu destul pentru a nu-și mai face griji în privința unei surprize de ultim moment din partea lui Hrușcirov. După ce acesta a părăsit încăperea, toți s-au jurat să nu accepte să vorbească la telefon cu el de teamă să nu încerce să recruteze aliați pentru un contraatac. Mai târziu, Brejnev l-a sunat pe Semiceastnîi să-l întrebe încotro s-a îndreptat mașina lui Hrușcirov după întrunire. Spre apartament? Spre reședința de vacanță?

– Am pregătit totul, i-a spus Semiceastnîi, aici, acolo, peste tot. Am anticipat totul.

– Dar dacă telefonează? Dacă sună?

– Nu are de unde să sune. Întregul sistem de comunicații e în mâinile mele!²³